

**KICHIK BIZNES VA XUSUSIY TADBIRKORLIKNI YANADA
RIVOJLANTIRISH INVESTITSİYALARNI JALB QILISHDA XORIJIY
MAMLAKATLAR TAJRIBASI**

Zakirova Gulnora Mirzalievna

Namangan muhandislik texnologiya instituti "Iqtisodiyot" kafedrası

katta o'qituvchisi

E-mail: Gulnorazakirova1968@mail.ru

Annotatsiya: Maqolada kichik biznes va xususiy tadbirkorlik subyektlarining rivojlanish jarayonlari o'rganilgan, ularning erkin faoliyatlari uchun ishbilarmonlik muhitini yanada qulaylashtirish borasidagi chora-tadbirlar to'g'risida muallif yondashuvlari bayon etilgan. Shuningdek, bu sohadagi muammolar tahlili yuzasidan takliflar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: kichik biznes, xususiy tadbirkorlik, investitsiya, soliqlar.

Abstract: The article examines the development processes of small businesses and private entrepreneurship entities, and describes the author's approach to measures to make the business environment more convenient for their independent activities. Proposals were also developed for the analysis of problems in this area

Key words: small business, private entrepreneurship, investment, taxes

Аннотация: В статье рассматриваются процессы развития малого бизнеса и субъектов частного предпринимательства, а также описывается авторский подход к мерам по созданию более удобной бизнес-среды для их самостоятельной деятельности. Также были разработаны предложения по анализу проблем в этой области. Ключевые слова: малый бизнес, частное предпринимательство, инвестиции, налоги

O'zbekistonda kichik biznes va xususiy tadbirkorlikning rivojlanishi va davlat tomonidan tartibga solinishi faollashmoqda. Ishbilarmonlik muhiti tobora kengayishi kichik biznes subyektlarining rag'bat asosidagi faoliyatini ta'minlashga olib kelmoqdaki,

ularning deyarli barcha tarmoqlardagi soni-yildan-yilga ortib bormoqda. 2024-yilni esa “Yoshlar va biznesni qo‘llab-quvvatlash yili” deb nomlanishi esa bu jarayonga yangi mazmun berdi. Binobarin, mamlakatda qabul qilinayotgan me‘yoriy hujjatlarda kichik biznes va xususiy tadbirkorlik subyektlari uchun yanada keng shart-sharoitlar yaratish, ularni erkin faoliyatini ta‘minlash va amalga oshayotgan islohotlarni yanada chuqurlashtirish va liberallashtirishga yo‘naltirilgan chora-tadbirlar o‘z aksini topgan [1].

Xususan, 2022–2026-yillarga Mo‘ljallangan yangi O‘zbekiston taraqqiyot strategiyasida kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni davlat tomonidan tartibga solish va ishbilarmonlik muhitini yaxshilash borasida “tadbirkorlik subyektlarida masofaviy (onlayn) faoliyat ko‘rsatish imkoniyatlarining mavjudligidan hamda ularning ixtisoslashuvidan kelib chiqib, litsenziya va boshqa ruxsat etuvchi hujjatlarni olish tartib-taomillari quyidagilarni inobatga olgan holda soddalashtirish”dek ustuvor vazifalar belgilangan. Ularni amalga oshirish bo‘yicha chora-tadbirlarni tatbiq etish shu kundagi islohotlarimizning mazmunini tashkil etadi [3]. Kichik biznes va xususiy tadbirkorlikning jahon mamlakatlari iqtisodiyotidagi ahamiyati tobora ortib bormoqda. Agar respublikamizda bu sohaga e‘tibor, asosan, ijtimoiy yo‘naltirilgan bozor iqtisodiyotini shakllantirish vazifalariga bog‘liq holda keng avj olgan bo‘lsa, boshqa mamlakatlarda kichik biznes va xususiy tadbirkorlikning ustuvor ahamiyatlarini tan olish hamda ularni rivojlantirish uchun chora-tadbirlar majmuyini ishlab chiqish ancha ilgari boshlangan. Darhaqiqat, kichik biznes va xususiy tadbirkorlik ustuvor darajadagi mavqeni egallashi va ayni paytda davlatning tarkibiy-iqtisodiy siyosatida ustuvor bo‘g‘in sifatida baholanishi deyarli barcha mamlakatlar uchun xos bo‘lgan umumiy belgilardan biri hisoblanadi. XX asr buyuk iqtisodchisi, Avstriya maktabining asoschisi Yozef Shumpeter (1883–1950-yillar) “Tadbirkorlikning jamiyat ijtimoi–iqtisodiy taraqqiyotidagi hal qiluvchi rolini u bo‘lmagan joyda juda his qilish mumkinligini” ta‘kidlaydi. Yozef Shumpeter tadbirkorlikning harakatchan iqtisodiy jarayondagi rolini, uning yaratuvchanlik funksiyasini aniqlaydi, tadbirkorning psixologik qiyofasini chizadi. Shu asosda, tadbirkorlik iqtisodiyotni harakatlantiruvchi asosiy kuch ekanligini asoslaydi. Tadbirkorlikka ayrim hollarda o‘z-o‘zidan mavjud bo‘lgan narsa deb, e‘tiborsizlik bilan qarashlarni tanqid qilib, tadbirkorlik bo‘lmagan iqtisodiyotni tasavvur qilib ko‘rishni

tavsiya etadi. U tadbirkorning energiyasi, irodasi, intilishi investitsiya siklini harakatga keltiradi, texnikaviy taraqqiyotning yuqori cho‘qqisiga ko‘tarilish imkon yaratadi, inqirozga uchragan iqtisodiyotni qayta jonlantiradi va tiklaydi, deb e’tirof etadi [4].

Rivojlangan mamlakatlar iqtisodiyoti 1929–1933-yillardagi og‘ir siklik tanazzulni boshdan kechirayotgan bir paytda J.M.Keyns o‘zi – bandlik, foiz va pulning umumiy nazariyasini o‘rtaga tashladi. Bu nazariyasini u “Bandlik, foiz va pulning umumiy nazariyasi” nomli asarida (1936-yil) bayon etib, nobarqaror rivojlanish sharoitida davlatning iqtisodiyotga aralashuvi zarurligini asoslab berdi. Uning fikricha moliyaviy kategoriyalar – davlat xarajatlari ana shunday aralashuvning instrumentlari hisoblanishi kerak. Ularning shakllanishi, tarkibiy tuzilmasi va o‘shishi “samarali talab”ga erishishning muhim omillari bo‘lmog‘i lozim. Davlat xarajatlarining o‘shishini kamaytirish uchun tadbirkorlik faoliyatini jonlantirish va milliy daromad ko‘payishini ta’minlash kerak. Bu ishsizlikka ham barham berishi mumkin. J.M.Keyns soliqlar va ularning asosiy “psixologik qonun”ga ta’siri masalalariga ham alohida ahamiyat berdi. Ana shu “qonun”ga muvofiq, insonlar o‘z iste’mollarini oshirib borishga moyil ekanligini, lekin bu moyillik ular daromadlarining oshganchalik darajasida emas. Bu, o‘z navbatida, tovarlarga bo‘lgan talabning pasayib ketishiga va ishlab chiqarish qisqarishiga olib kelishini isbotladi. Davlat ana shunday “qonun”ning paydo bo‘lishiga to‘sqinlik qilishi hamda soliq tushumlari, qarzlar hisobidan o‘z xarajatlarini oshirish yoki turli usullar orqali xususiy investitsiyalarni rag‘batlantirish yo‘li bilan yetmayotgan talabni to‘ldirishi kerak degan fikrni ilgari surdi. Uning formulasi quyidagicha:

$$\mathbf{J + S = I + Dx}$$

Bu yerda: **J** – jamg‘armalar;

S – soliqlar;

I – investitsiyalar;

Dx – davlat xarajatlari.

J.M.Keyns ishlab chiqarishning monopollashuvi sharoitida iqtisodiyotni tartibga solishga yo‘naltirilgan va prinsipal jihatdan yangi bo‘lgan moliya nazariyasini ishlab chiqqan. 1970-yillarga qadar sanoati taraqqiy etgan ko‘pgina mamlakatlar moliyaviy siyosatining asosini tartibga solish bo‘yicha keynscha nazariyaning boshlang‘ich holatlari

(nuqtalari) tashkil etdi [5]. Buni ko‘plab rivojlangan mamlakatlar amaliyotida kuzatish mumkin. Masalan, AQSHda 1953-yildayoq Kongress tomonidan kichik biznes va xususiy tadbirkorlik ma‘muriyati tuzilgan bo‘lsa, Yaponiyada kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni rivojlantirish umumdavlat dasturini amalga oshiruvchi davlat milliy markazi tarmog‘i tashkil etildi. Ilk bor o‘tgan asrning 40-yillari oxirida vujudga kelgan bunday markazlar faoliyati hukumat qoshidagi kichik va o‘rta korxonalar boshqarmasi tomonidan tartibga solinib turiladi. AQSHda 1953-yili qabul qilingan “Kichik biznes to‘g‘risida” qonunda: “Mamlakatning xavfsizligi va farovonligi kichik biznesning mavjud va salohiyatli imkoniyatlarini rivojlantirish va rag‘batlantirishsiz ta‘minlanishi mumkin emas”ligi ta‘kidlangan edi. Kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni rivojlantirishga qaratilgan milliy siyosatlar tizimida Janubiy Koreya amaliyoti alohida e‘tiborga molik. Bu mamlakatda bir tomondan kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni rivojlantirish bo‘yicha qator davlat institutlari shakllantirilgan, ikkinchi tomondan, kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni rag‘batlantirish tizimi shunday takomillikka egaki, bunda kichik biznes va xususiy tadbirkorlik subyektlari bozor sharoiti, raqobat muhiti uchun moslashishi, o‘zlarida “immunitet”ni shakllantira olmog‘i shart hisoblanadi. 2000-yilning 15-iyunida Italiyaning Boloniya shahrida 46 mamlakat ishtirokida o‘tkazilgan konferensiyada qabul qilingan “Kichik va o‘rta tadbirkorlikni qo‘llab-quvvatlash siyosati bo‘yicha Boloniya xartiyasi”da ishtirokchilar tomonidan kichik biznes va xususiy tadbirkorlikning bir qator ahamiyatli jihatlari e‘tirof etilgan. Xususan, ijtimoiy hayotdagi eng muhim qirralari sifatida, uning yangi ish o‘rinlarini yaratish, mintaqaviy va mahalliy xo‘jaliklar rivojlanishida yetakchi mavqega egaligi, ijtimoiy hamjihatlikni ta‘minlash, tarkibiy iqtisodiy o‘zgarishlarni boshdan kechirayotgan mamlakatda iqtisodiy muammolar keskinligini yumshatish hamda aholi qo‘shimcha daromadlari manbai sifatida kambag‘allik darajasini pasaytirish kabilarga alohida urg‘u berilgan. Fransiyada mayda hamda kichik biznes korxonalari bir-biridan tafovutlanib, mayda biznesda barcha korxonalarining 90,3 %i va ish bilan band xodimlarning 20 %i, kichik biznesda esa barcha ish bilan band xodimlarning 47,9 %i faoliyat yuritadi. Sanoatda yangi korxonalarining 97 %i kichik biznes va xususiy tadbirkorlikka to‘g‘ri keladi. Kichik biznes va xususiy tadbirkorlikning roli qurilishda, savdoda, mehmonxona xo‘jaligi va umumiy

ovqatlanishda, shuningdek, xizmat ko'rsatish sohasida, ayniqsa, yuqori. Gollandiyada kichik biznes korxonalarini barcha xususiy biznes korxonalarining 98,5 % ini qamrab olgan. Ularning 90 %i kichik korxonalar sirasiga kiradi. Kichik biznes korxonalarida xususiy sektorda bandlarning yarmidan ko'prog'i ishlaydi. Xizmat ko'rsatish sohasidagi bandlikning nisbatan yuqori darajasi bo'yicha Niderlandiya Yevropa Ittifoqi mamlakatlari orasida yetakchi o'rinda [4]. AQSHda keyingi yillarda kichik korxonalar (sotishdan tushgan mablag'i miqdori 19 ming dollargacha bo'lgan korxonalar) soni ikki baravar ko'paydi va 10 mln.ga yetdi. Hududdagi barcha korxonalarining 95 %i kichik korxonalaridir. Kichik biznes va xususiy tadbirkorlik yalpi milliy daromad o'sishining yarmini tashkil etadi. Agar o'tgan asrning 80-yillarida 50 ta yirik korporatsiya 3,5 mln. ish o'rnini qisqartirgan bo'lsa, kichik biznes va xususiy tadbirkorlik sohasida 20 mln. yangi ish o'rnini tashkil etilgan. Buyuk Britaniyadagi firmalarning deyarli 96%i kichik biznes sohasiga taalluqli. Ularga barcha ishchi kuchining 25%i hamda yalpi milliy daromadning taxminan 20 %i to'g'ri keladi. Germaniyada 2 mln.dan ortiq kichik biznes va xususiy tadbirkorlik korxonalarini faoliyat ko'rsatib, ularda iqtisodiy jihatdan faol aholining qariyb 75 %i mashg'ul. Bu korxonalar mamlakatda ishlab chiqarilayotgan yalpi milliy daromadining 50 %ini bermoqda. Umuman olganda, kichik sanoat korxonalarini xalqaro federatsiyasi hisob-kitoblariga ko'ra, kichik korxonalar hissasiga ishlab chiqarilgan mahsulotlarning taxminan 50 %i, kapital qo'yilmalarining esa 30 %idan ko'prog'i to'g'ri keladi. AQSH, Germaniya, Angliya, Italiya, Yaponiya kabi mamlakatlarda ish o'rinlarining 2/3 qismi kichik biznes va xususiy tadbirkorlikda yaratiladi [5]. Odatda, barcha ish bilan bandlarning yarmidan ko'prog'i mayda va kichik korxonalarda ishlaydilar. Kichik biznes korxonalarining investitsiyalar, qo'shilgan qiymat va oborotning umumiy hajmidagi ulushi juda salmoqli 20 % dan 60 % gachani tashkil etadi. Xorijiy davlatlar iqtisodiyotida kichik biznes hissasining bu qadar salmoqli ekanligi aslo uning o'z rivojlanishida hech qanday to'siq va muammolar yo'qligini bildirmaydi. Binobarin, xorijda ham soha rivojlanishida o'ziga xos muammolar mavjud.

Bunday muammolar sirasiga quyidagilarni kiritish mumkin:

- ko'pincha ishlab chiqarishni tashkil etish va kengaytirish uchun talab qilinuvchi xususiy mablag'lar hajmi yetarli bo'lmasligi;

- bunday korxonalarining bozor konyukturasi o'zgarishiga o'ta sezgirligi va bog'liqligi;

- o'ta qattiq raqobat sharoitida faoliyat ko'rsatish zarurligi;

- kichik biznes korxonalari ayniqsa, faoliyatning yangi sohalaridagi firmalar doimiy ravishda yuqori tavakkalchilik sharoitida faoliyat yuritishi;

- tashkil topish davridagi qator to'siq hamda qiyinchiliklar va h.k.

Shu bois deyarli barcha mamlakatlarda kichik biznes va xususiy tadbirkorlik rivojlanishini tartibga solish, faoliyat uchun qulay sharoit yaratish hamda turli to'siqlar ta'sirini cheklab turish maqsadida yo'l xaritalari ishlab chiqilgan. Jumladan, Yevropa Ittifoqi doirasidagi kichik korxonalariga nisbatan davlat siyosatining asosiy maqsadlarini quyidagicha ifodalash mumkin:

- kichik korxonalarining rivojlanishi uchun qulay bozor sharoitlarini yaratish;

- bozor munosabatlarida tomonlarning o'zaro teng huquqliligini qo'llab-quvvatlash;

- raqobat muhitini hamda iqtisodiy faollikning harakatchanligini ta'minlash;

- yangi ish o'rinlarini, ayniqsa, ishsizlik muammosi keskinlashgan hududlarda barpo etish;

- raqobat keskinlashuvi natijasida kelib chiquvchi ijtimoiy oqibatlarni, sarf-xarajatlarni kamaytirish.

Gollandiyada kichik biznes va xususiy tadbirkorlikka nisbatan davlat siyosatidagi asosiy holat shunday qoida hisoblanadiki, unga ko'ra tadbirkor o'z faoliyati uchun to'la javobgar bo'ladi, hukumat esa yordamchi rolni o'ynaydi. Fransiyada kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni davlat tomonidan tartibga solishning asosiy maqsadi bandlik va raqobatbardoshlik darajalarini o'stirishdan iborat. U o'z ichiga bevosita tartibga solishni, ish muhitini yaxshilashni, bilvosita yordamning turli ko'rinishlarini oladi. Germaniya kichik va mayda korxonalariga nisbatan yurgizayotgan davlat siyosati ularning raqobatbardoshligini oshirish tadbirlariga, turli soliq-moliyaviy imtiyozlarga, shuningdek, iqtisodiyotdagi tarkibiy o'zgarishlarga moslashishiga asoslanadi. Bunda davlat ularga yirik korxonalar bilan raqobatlashish uchun teng sharoitlar yaratib berishga intiladi. Italiyada so'nggi yillarda yuqori xavf-xatar bilan bog'liq bo'lgan kapitalga erishish imkoniyati bor korxonalarini moliyalashtirishga qiziqish ortdi. Shu maqsadda

kichik korxonalarining yopiq turdagi investitsiya fondlari tashkil etildi. Bunday fondlar birjada ro'yxatdan o'tmagan korxonalariga mablag'larni qo'yadilar. Fondning kapitali davlat obligatsiyasi ko'rinishida investitsiya qilinishi mumkin emas. Shuningdek, boshqa yopiq fondlar tomonidan chiqarilgan aksiyalarga investitsiya qilish ham taqiqlanadi. Fondda o'z aksiyalari ulushiga ega bo'lgan kompaniyalar aksiyalarini sotishdan foyda olish yopiq fondning maqsadi hisoblanadi. Kichik biznes va xususiy tadbirkorlik korxonalarini iqtisodiyotda raqobat muhiti shakllanishidagi rolini to'la amalga oshirishlari hamda unda sezilarli ta'sir o'tkaza olishlari uchun ma'lum shart-sharoitlarga ega bo'lishlari lozim. Jumladan, bu soha samarali faoliyat ko'rsatishida unga xizmat ko'rsatuvchi bozor infratuzilmasi masalalarining ahamiyati beqiyos. Bu borada ko'plab xorijiy mamlakatlarda, jumladan, AQSHda ham ancha taraqqiy etgan tizim amal qiladi: kichik biznes va xususiy tadbirkorlikga ko'maklashish va uni qo'llab-quvvatlash ko'plab nohukumat va jamoat tashkilotlari tomonidan ham amalga oshiriladi. Ular qatoriga kichik biznes va xususiy tadbirkorlik manfaatlarini ilgari suruvchi kichik biznes uyushmasi; 40 dan ortiq milliy tashqi savdo uyushmalari; 3,5 mingdan ortiq milliy savdo tashkilotlari, 40 mingdan ortiq mahalliy tashkilotlar, klublar va guruhlar kiradi [4]. Fransiyada texnoparklar yoki inkubatorlarni tashkil etish bo'yicha umummilliy siyosati mavjud emas. Bu borada tashabbus mahalliy hokimiyatlar qo'lida. Ularning turli ko'rinishlari mavjud: o'qitish, ilmiy-tadqiqot ishlari, xizmat ko'rsatish, yerni ijaraga berish va hokazo.

Niderlandiyada 36 ta savdo palatasi mavjud. Barcha firmalar savdo palatasida ro'yxatdan o'tgan bo'lishlari va har yillik badalni to'lashlari lozim. Palatalar hukumatdan subsidiyalar olmaydilar. Ular asosiy faollikni konsalting xizmatlari ko'rsatish borasida namoyish etadilar. Bevosita o'qitish, maslahat berish va kengash xizmatlarini ko'rsatish borasida 12 ta mintaqaviy institutlardan iborat tarmoqqa ega bo'lgan mustaqil tashkilot – kichik korxonalar instituti faol shug'ullanadi. Yaponiyada 500 ta mahalliy savdo-sanoat palatasi hamda ularning filiallari kichik biznes va xususiy tadbirkorlikka turli ko'rinishidagi moliyaviy, maslahat berish kasbiy jihatdan tayyorlash yordamini ko'rsatadilar. Davlat kichik biznes va xususiy tadbirkorlik faoliyatini Kichik biznes moliyaviy korporatsiyasi, Milliy moliyaviy korporatsiya va "Soko-Chukin Banki" orqali

budjetda jamg'ariluvchi kichik korxonalarni qo'llab-quvvatlashning maxsus fondi hamda xalq fondi orqali moliyalashtiradi [7].

Shuningdek, Yaponiyada kichik biznes va xususiy tadbirkorlik uchun keng imtiyozli soliq tizimi qabul qilingan bo'lib, u quyidagilarni ko'zda tutadi:

- yakka tartibdagi kompaniyaning soliqqa tortilishi lozim bo'lgan daromadidan korxonaga egasi va uning oila a'zolari mehnatiga haq to'lash bo'yicha shartli miqdorini chegirib tashlash;

- kichik korxonalar uchun soliqlarning quyi stavkalari; kichik korporatsiyalar foydasining bir qismini soliqqa tortishdan himoya qilish.

Agar kompaniyada davlatning ustuvor dasturlaridan birida ishtirok etsa, qo'shimcha soliq imtiyozlariga ega bo'lishi mumkin.

Kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni rivojlantirish borasidagi xorijiy tajribalar shuni ko'rsatdiki, har bir mamlakatda, shu jumladan, O'zbekistonda ham iqtisodiyotning ichki xususiyatlaridan kelib chiqqan holda kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni davlat tomonidan tartibga solishning samarali chora-tadbirlari tizimi ishlab chiqilishi va doimiy ravishda takomillashtirib borilishi kerak. Rivojlanayotgan mamlakatlarda iqtisodiyotda tadbirkorlik uchun qulay holat yaratib berish, jamiyatda kichik biznesga nisbatan samimiy munosabatni shakllantirish asosiy o'rinda turadi. Shuning uchun ham hukumatimiz tomonidan mustaqillikning dastlabki yillaridan boshlab bu sektorni rivojlantirishga jiddiy e'tibor qaratilmoqda. Turli manbalar hamda rivojlangan va rivojlanish bosqichiga kirayotgan xorijiy mamlakatlarning bu boradagi tajribalarini o'rganish va tahlil etish jarayonidagi xulosalarimizga asoslanib mamlakat iqtisodiyotidagi kichik biznes va xususiy tadbirkorlikning salmog'ini oshirishga tatbiq etishni maqsadga muvofiq, deb hisoblaymiz.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017–2021-yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha harakatlar strategiyasini "Ilm, ma'rifat va raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish yili"da amalga oshirishga oid davlat dasturi to'g'risidagi Farmoni. . 2020-yil 2-mart, PF-5953. www.lex.uz

2. O‘zbekiston Respublikasi Qonuni. “Tadbirkorlik faoliyatining jadal rivojlanishini ta’minlashga, xususiy mulkni har tomonlama himoya qilishga va ishbilarmonlik muhitini sifat jihatidan yaxshilashga doir qo‘shimcha chora- tadbirlar qabul qilinganligi munosabati bilan O‘zbekiston Respublikasining ayrim qonun hujjatlariga o‘zgartish va qo‘shimchalar kiritish to‘g‘risida”. –T.: 2016-yil 29-dekabr, №O‘RQ–418.www.lex.uz

3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni. O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo‘yicha Harakatlar strategiyasi to‘g‘risida. – T.: 2017-yil 7-fevral, PF–4947-sonli O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining qarori. “Jahon banki va Xalqaro moliya korporatsiyasining “Biznes yuritish” yillik hisobotida O‘zbekiston Respublikasining reytingini yaxshilashga doir qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida.–T.: 2019-yil 5-fevral, PQ–4160-sonli. www.lex.uz

4. Mirziyoyev Sh.M. Tanqidiy tahlil, qat’iy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik – har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo‘lishi kerak. –T.: O‘zbekiston, 2017. – 104 b.

5. Akbarova B.Sh. Xorijiy davlatlarda kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni rivojlantirish tajribalari va uning O‘zbekistonda qo‘llanish imkoniyatlari// “Milliy iqtisodiyot raqobatbardoshligini oshirishda xorijiy investitsiyalar, raqamli iqtisodiyot va innovatsiyaning roli: milliy va xorijiy tajriba” mavzusidagi respublika ilmiy-amaliy konferensiyasi. 28.03.2019 TDYUU, 2019.

6. Axunova O.E. Djo‘rayev H.V. Kichik biznes va tadbirkorlik subyektlarining moliyaviy faoliyati va unga ta’sir etuvchi omillar. “O‘zbekistonda moliyaviy sektorning rolini oshirish va unda ilg‘or xorij tajribasidan foydalanish” mavzucidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya materiallari to‘plami. –T.: TMI, 2015.

7. Маширова Т.Н., Сабенова Б.Н., Сихымбекова А.М. Основные направления развития малого и среднего бизнеса: зарубежный опыт. // Ж. Экономика и финансы. №3. 2012. С. 31.

8. Aripov O.A., Shokirova G. Kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni moliyaviy jihatdan tartibga solishning xorijiy tajribalari. “O‘zbekistonda moliyaviy sektorning rolini oshirish va unda ilg‘or xorij tajribasidan foydalanish” mavzucidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya materiallari to‘plami. –T.: TMI. 2015.

9. B.K.G‘oyibnazarov, X.O.Rahmonov, Sh.I.Otajonov, D.S.Almatova. Kichik biznes va xususiy tadbirkorlik – mamlakat ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishni yuksaltirish omili. –T.: Fan, 2011.

10. S.S.G‘ulomov. Tadbirkorlik va kichik biznes. –T.: TDIU, 2002.

11. Yusubjanovich, I. A. (2024). O ‘ZBEKISTONDA YASHIL ENERGETIKANI RIVOJLANTIRILISHINING O ‘ZIGA XOS XUSUSIYATLARI. *Science and innovation*, 3(Special Issue 24), 126-129.

12. Yusubjanovich, I. A. (2023). THE ROLE OF INVESTMENT ACTIVITY IN ENSURING ECONOMIC GROWTH. INTERNATIONAL JOURNAL OF RESEARCH IN COMMERCE, IT, ENGINEERING AND SOCIAL SCIENCES ISSN: 2349-7793 Impact Factor: 6.876, 17(11), 22-29.
13. Yusubjanovich, I. A., & Yuldashevna, A. S. (2019). IN TRAINING SPECIALISTS INTEGRAL EDUCATIONAL TECHNOLOGY. *European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences Vol, 7(12)*.
14. Muhamadovich, S. H. (2023). The Importance of a Cluster Approach in the Sustainable Development of Entrepreneurial Favoritism. *Central Asian Journal of Innovations on Tourism Management and Finance, 4(10)*, 17-22.
15. Shahobov, K. (2023, June). Theoretical basis of the cluster approach in ensuring the socio-economic development of society. In *American Institute of Physics Conference Series* (Vol. 2789, No. 1, p. 040059).
16. Shaxobov, X. (2024). Tadbirkorlik subyektlari yer-suv resurslaridan foydalanishining hududiy xususiyatlari.
17. Usmanovich, I. I., Ravshan, A., & Mirzaliyevna, Z. G. (2021). Organizational and economic mechanism of business management based on an integrated active system that ensures the interests of the industry. *NVEO-NATURAL VOLATILES & ESSENTIAL OILS Journal| NVEO*, 10703-10713.
18. Курганов, X. P. (2021). СЕГОДНЯШНЯЯ АКТУАЛЬНОСТЬ И РОЛЬ РАЗВИТИЯ АГРОКЛАСТЕРОВ. *Life Sciences and Agriculture*, (1 (5)), 6-9.
19. Иминов, Т. Н., & Курганов, X. P. (2020). СОВРЕМЕННОЕ ЗНАЧЕНИЕ И РОЛЬ РАЗВИТИЯ АГРОПРОМЫШЛЕННОГО КОМПЛЕКСА. In *Современная наука: перспективы, достижения и инновации* (pp. 70-72).
20. Курганов, X. P. (2021). CURRENT SIGNIFICANCE AND ROLE OF AGROCLUSTER DEVELOPMENT. *Life Sciences and Agriculture*, (1), 6-9.